

УДК 37.015.3:005.32-057.87

ЮДИНА Наталія Олександрівна

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

БІЛОУС Руслана Миколаївна

*кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології, педагогіки
та філософії Кременчуцького національного університету
імені М. Остроградського*

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІМОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ БАГАТОВИМІРНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкриваються структура мотиваційної сфери за багатовимірною концепцією особистості та можливості використання методики полімотивації В.Ф. Моргуна для дослідження навчальної мотивації студентів різних форм навчання. Аналізується включення навчального мотиву у різні змісти, рівні, форми, модальності діяльності.

Ключові слова: *мотив, мотивація навчання, концепція багатовимірного розвитку особистості.*

Постановка проблеми. Розвиток української освіти сьогодення характеризується широким взаємозв'язком між країнами, формуванням спільного освітнього простору, інтенсивним та вільним обміном результатами освітньої діяльності. Завданням вищої школи є прийняття провідних європейських стандартів та вдосконалення здобутків власної освітньої системи. Сучасні психолого-педагогічні дослідження вищої освіти вивчають як перетворення процесу навчання, педагогічної діяльності викладача, так і перебудову учбової діяльності власно студентів. Оскільки мотивація є вихідним компонентом навчальної діяльності, то вивчення її особливостей має важливе значення для оптимізації навчального процесу. Мінливість та динамічність мотивації як психічного феномену вимагає вдосконалення та оновлення методів дослідження, використання сучасних багатовимірних методик вивчення мотиваційної сфери особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дозволяє стверджувати, що мотиваційна сфера є важливою складовою структури особистості. За даними досліджень М.І. Алексєєвої, Г.О. Балла, М.Й. Боришевського, Ю.З. Гільбуха, О.К. Дусавицького, С.Д. Максименко, Ю.І. Машбиця, В.Ф. Моргуна В.В. Рибалки,

О.В. Скрипченка, В.А. Семиченко, Ю.М. Швалба мотиваційна складова є провідним компонентом навчальної діяльності. У працях Г.О. Балла, М.Й. Боришевського, В.В. Рибалка, В.А. Семиченко, Ю.М. Швалба мотивація розглядається як важливий чинник психічної регуляції людської діяльності.

О. М. Леонтьєв висуває положення про полімотивованість діяльності, спираючись на те, що складні форми поведінки, до яких належить і навчальна діяльність, детермінуються одразу кількома потребами. Перший варіант полімотивації полягає в обумовленості навчальної діяльності як пізнавальними мотивами, так і соціальними, що надають цій діяльності «двокий» сенс. Другий варіант полімотивації – це поєднання смислоутворюючого мотиву з мотивами-стимулами, котрі відіграють роль лише додаткової стимуляції даної діяльності [4].

Л.І. Божович, В.К. Вілюнас, І.В. Імедадзе, В.І. Ковальов, Є.П. Ільїн підтримують точку зору про обумовленість навчальної діяльності водночас багатьма мотивами. Так, Є.П. Ільїн вважає, що справжня полімотивація має місце при досягненні людиною віддаленої мети, яка спрямовується довгочасною мотиваційною установкою (наприклад, у процесі навчальної діяльності – отримання освіти) [3].

Тому перед дослідниками навчальної мотивації постає задача вивчення не окремої її складової, а сукупності структурних компонентів. Загалом для дослідження мотивації навчання у практиці традиційно використовується такі групи методик: а) опосередковані методики (метод спостереження, бесіда з викладачами та батьками, аналіз успішності тощо); б) прямі методики (бесіда-інтерв'ю, «сходінка спонукань»); в) проєктивні методики (малюнкові методики, методика незакінчених речень тощо [2].

На наш погляд, детально проаналізувати мотиваційну сферу особистості та виявити більш широкий репертуар навчальних мотивів особистості дозволяє методика дослідження полімотивації, запропонована В.Ф. Моргуном.

На думку В.Ф. Моргуна, в ході становлення індивіда різні компоненти діяльності мають різний мотивуючий потенціал [6].

Першим критерієм виділення провідних видів діяльності служить зміст мотиву. Найбільш значущі мотиви діяльності фіксуються й усвідомлюються особистістю, трансформуючись у спрямованості на світ і саму себе. У залежності від того, які емоційні переживання і почуття викликає предмет (досягнення, уникнення чи нейтральні), ставлення до нього може бути емоційно позитивним, негативним чи невизначеним. Позитивне ставлення, що спонукає до досягнення, слід розуміти як інтерес до предмета (у самому широкому сенсі). Спрямованість визначається через провідний інтерес чи сукупність

інтересів. Потреби, мотиви, ставлення, інтереси і спрямованість, що характеризують мотивацію особистості, слугують також підставою для виділення з загальної структури діяльності провідних діяльностей (О.М. Леонт'єв, Б.Г. Анан'єв, Д.Б. Ельконін), хоча якісний склад і кількість провідних діяльностей у різних авторів не однакові.

Другий критерій для виділення провідних діяльностей – системна будова діяльності (за О.М. Леонт'євим). Людська діяльність реалізується зацікавленими, рефлексуючими суб'єктами і містить наступні складові: активність суб'єкта діяльності; його взаємини з іншими людьми, соціальним оточенням і суспільством у цілому; перетворення предметів за допомогою засобів у необхідні продукти діяльності.

В.Ф. Моргун вважає, що враховуючі основні види діяльності, які можуть стати центром зацікавленості суб'єкта, отримуємо чотири «первинних» особливих діяльностей:

- трудову – мотивом є предмет, засоби і продукт діяльності;
- спілкування – мотивом є значущий інший, а в широкому змісті – група, суспільство;
- ігрову – провідним мотивом виступає функціонування, у тому числі із засобами діяльності;
- самодіяльну – мотивом є привласнення суб'єктом знань і способів соціально-предметної діяльності з ними, що лежить в основі самовдосконалення суб'єкта, набуття ним нових способів і потреб.

Представлене схематичне зображення багатовимірної структури особистості, за В.Ф. Моргуном, унаочнює відношення мотивів до певних видів діяльності (див. рис. 1).

Навчальна діяльність є складною спільною діяльністю, що містить у собі дві більш прості: учіння (діяльність учня) і навчання (діяльність вчителя). Учіння, у свою чергу, є вторинною діяльністю, оскільки має два провідних мотиви – самодіяльності і спілкування. Тобто, учіння визначається як самовдосконалення учня в умовах спілкування з носієм соціально-предметного досвіду. Б.Г. Анан'єв сформулював це наступним чином: учіння – це пізнання плюс спілкування [1]. При вдосконаленні суб'єкта діяльності провідним стає внутрішній мотив – пізнання. Всі інші мотиви (ігровий, трудовий чи спілкування) виявляються зовнішніми щодо пізнання, хоча вони всі присутні в навчанні і навіть можуть займати більш високі рівні в ієрархії мотивів особистості учня. Однак лише за умови домінування мотиву самовдосконалення (через пізнання, насамперед) і мотиву спілкування учень виступає як суб'єкт діяльності навчання, в інших випадках учіння стає дією (системою дій чи операцій), реалізуючись відповідно до проміжних цілей чи установок діяльності особистості.

Рис.1. Схема багатовимірної теорії особистості за В.Ф. Моргуном

Виходячи з такого розуміння пізнавального мотиву, можна визначити і пізнавальний інтерес як: позитивне ставлення; усвідомлений мотив досягнення; усвідомлену потребу в досягненні, предметом якої виступає присвоєння учнями знань, насамперед наукових понять і способів соціально-предметної діяльності з ними, що приводить до розвитку здібностей учнів, їх самовдосконалення.

Постановка завдань. Ґрунтуючись на багатовимірній концепції особистості [6], методика дослідження полімотивації студентів дозволяє простежити зміст кожного з мотивів по мірі ускладнення і розвитку як діяльності, так і самих мотивів, виявити місце мотивації навчання в різних видах діяльності.

Метою статті є дослідження особливостей полімотивації студентів і визначення в ній місця навчальної мотивації.

Завданням є проведення порівняльного аналізу полімотивації студентів стаціонарної та заочної форм навчання.

У дослідженні полімотивації за методикою В.Ф. Моргуна прийняли участь 150 студентів випускних курсів стаціонарної та

заочної форм навчання психолого-педагогічного факультету спеціальностей психологія Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка.

Вклад основного матеріалу дослідження. Опитування проводиться за анкетой, що дозволяє розкрити конкретний зміст кожного з мотивів і визначити місце навчального компонента в ньому [5].

Для зручності опитувальник можна умовно розділити на складові:

– перша складова дозволяє розглянути включення студентами навчального компонента та мотивів навчання у різні за змістом діяльності: ігрову (функціонування), трудову (обов'язкову), самодіяльну (саморозвитку) та спілкування;

– друга складова допомагає простежити мотивацію навчання при ускладненні рівня діяльності: навчання, відтворення, творчості;

– третя складова дають змогу проаналізувати включення навчального компоненту в різні форми діяльності: моторно-продуктивну, перцептивну (спостереження), мовленнєво-розумову;

– четверта складова дозволяє розглянути мотивування різних модальностей настрою: від крайнього позитивного до крайнього негативного.

При обробці результатів опитування на підставі аналізу доцільним є узагальнення відповідей у декілька змістовних блоків: навчання, хобі, спорт, господарська праця, читання, професійна діяльність тощо. Відповідно до мети дослідження нами виділено блоки, що характеризують *мотивацію навчання*: процес навчання, набуття нових знань, студентське життя взагалі, задоволення від отримання знань, інтерес до окремого навчального предмету, стосунки з однокласниками та викладачами, оцінки (підрозуміється кількість відповідей по кожному блоку для кожного студента, а потім для кожної групи).

Дослідження полімотивації дозволило виявити місце навчальних мотивів у різних видах діяльності. Розглянемо включення навчальних мотивів в різні за **змістом** види діяльності: *ігрову* (функціонування), *трудова* (обов'язку), *спілкування* та *самодіяльності* (саморозвитку).

Аналіз включення навчального компонента в діяльність *функціонування* (улюблена справа) виявив, що у студентів стаціонару перше рангове місце належить читанню (30%), друге – навчанню (29%), третє – хобі (17%), четверте – спілкуванню (13%), п'яте – спорту, туризму (11%), шосте місце – професійна діяльність (5%), адже деякі студенти стаціонарного відділення навчаються за індивідуальним графіком і вже працюють за спеціальністю. У студентів заочної форми навчання перше рангове місце поділили професійна діяльність і хобі (по 29 %), на другому місці спілкування

(19%), на третьому – навчання (17%), на четвертому – читання (6%).

Таким чином, усі студенти віддали навчанню як улюбленій справі друге місце. Але у студентів стаціонарного відділення цей показник значно вище, ніж у студентів-заочників. У окремий блок виділено читання, як складову навчальної діяльності. Звертає на себе увагу також велика різниця між бажанням читати студентів стаціонару та студентами заочного відділення.

Аналіз включення навчального компонента в *трудова* діяльність (справу, необхідну для інших) виявив наступне. Студенти стаціонару в якості справи, необхідної для інших, на перше місце ставлять власні учбові обов'язки (39%), на друге – виконання прохань оточуючих (16%), а на третьому місці будь-яка доручена справа (11%), не змогли відповісти – 34%. У студентів-заочників на першому місці виконання прохань оточуючих (44%), друге місце посідає будь-яка доручена справа (35%), третє місце – професійні обов'язки (21%). Як бачимо, тільки студенти стаціонару вважають своє власне навчання справою, що необхідна для інших і включають навчальний мотив у трудову діяльність. У студентів-заочників переважають справи для інших (це в основному сім'я) та професійні обов'язки.

Аналіз включення навчального компонента в діяльність *спілкування* (з ким подобається спілкуватися) виявив, що студенти стаціонарного відділення більше люблять спілкуватися з друзями (30%), одногрупниками (25%), рідними (20%), викладачами (15%) та цікавими людьми (10%). Студенти-заочники: друзі (30%), рідні (19%), колеги (18%), одногрупники (17%), цікаві люди (9%) та викладачі (7%). Отже, студенти стаціонару більше люблять спілкуватися з друзями та одногрупниками, заочники – з друзями та рідними. Спілкування з викладачами студентам стаціонару подобається дещо більше, порівняно зі студентами заочного відділення.

Аналіз включення навчального компонента в *самодіяльність* (*діяльність саморозвитку*) – це риси характеру, вміння, навички та здібності, що необхідно вдосконалювати. Перше місце у студентів стаціонару посідає бажання покращити характер (49%), друге – навчальні успіхи (46%), третє – професійні якості (5%). У студентів-заочників на першому місці вдосконалення характеру (60%), на другому – вдосконалення професійних якостей (25%), на третьому – покращення навчальних успіхів (15%). Таким чином, навчальні успіхи є значущими тільки для студентів стаціонару, а студенти-заочники залишають їм останні місця.

Проаналізуємо якості характеру, які студенти вважають за необхідне вдосконалювати. Студенти стаціонару насамперед бажають позбутися ліні (30%), бути більш наполегливими та самостійними (по 17%), цілеспрямованими, розвивати власну комунікабельність (по

11%), відповідальність та пунктуальність (по 7%). Студенти-заочники перш за все також бажають позбутися ліні (17%), розвинути такі риси як комунікабельність, відповідальність, цілеспрямованість (по 11%), організованість, спостережливість, силу волі, оптимізм (по 7%), стриманість (8%). Серед студентів-заочників 14% таких, що не бажають щось вдосконалювати в своєму характері.

Далі розглянемо включення навчальних мотивів у різні за **рівнем** діяльності: *навчання, відтворення, творчість*.

Аналіз включення навчального компонента в діяльність на рівні *навчання* (чим подобається займатися під керівництвом викладачів) виявив наступне. Узагальнення відповідей студентів всіх форм навчання дозволило визначити такі форми занять від керівництвом викладачів: науково-дослідницька діяльність; набуття професійних вмінь та навичок (практична робота з конкретними психологічними методиками) і навчання взагалі (пізнання нового). Стационар: навчання взагалі (40%), науково-дослідна (38%), конкретні професійні вмінь та навички (22%). Заочники: конкретні професійні вмінь та навички (55%), науково-дослідна робота (24%), навчання взагалі (21%). Як бачимо, на рівні навчання студенти стационару більше керуються широкими пізнавальними мотивами, бажанням набувати знання, а студенти-заочники бажають оволодіти конкретними навичками роботи за спеціальністю.

Аналіз включення навчального компонента в діяльність на рівні *відтворення* (звичних справ) засвідчує у студентів стационару: виконання обов'язків у сім'ї, по дому та господарству (60%), навчальні завдання (37%), професійні обов'язки (3%); у заочників: виконання обов'язків у сім'ї, по дому та господарству (40%), професійні обов'язки (39%), навчальні завдання (21%). Отже, студенти стационару навчальним завданням на рівні відтворення знову віддають більшу перевагу, ніж студенти-заочники.

Аналіз включення навчального компонента в діяльність на рівні *творчості* (виконання самостійно та творчо) по стационару: хобі (59%), навчання (30%), домашні справи (11%). Заочне відділення – хобі (38%), професія (32%), домашні справи (22%), навчання (8%). Таким чином, всі студенти надають перевагу проявам творчості у заняттях хобі, але студенти стационару більш творчо виконує навчальні завдання, ніж студенти-заочники.

Далі розглянемо включення навчальних мотивів у різні за **формою** види діяльності: *моторно-продуктивну, перцептивну (спостереження), мовленнєво-розумову*.

Аналіз включення навчального компонента у моторно-продуктивну форми діяльності (те, що робиться «своїми руками» й фізична праця) виявив наступне. Стационар: хобі (50%), господарські

справи (22%), заняття спортом (20%), будь-яка фізична робота (8%).
Заочне відділення: хобі (44%), господарські справи (22%), заняття спортом (17%), будь-яка фізична робота (17%). Як бачимо, всі студенти не включають до моторно-продуктивної форми діяльності навчальний компонент.

Аналіз включення навчального компонента в *перцептивну* (спостереження) форму діяльності (що любиш слухати і за чим міг би спостерігати годинами) у студентів стаціонару виявив: музика (40%), викладач (21%), поведінка та спілкування людей (17%), телепередачі (12%), природа (10%). Студенти заочного відділення: музика (37%), телепередачі (30%), поведінка та спілкування людей (15%), викладач (11%), природа (7%). Отже, студенти стаціонарного відділення надають більшого значення тому, що розповідає викладач у порівнянні зі студентами заочниками.

Аналіз включення навчального компонента в *мовленнєво-розумову* форму діяльності (про що любиш розповідати іншим, про що розмірковувати) дозволив виокремити у студентів стаціонару: розмови про особисте життя, сім'ю, свій досвід (43%), про життя взагалі, взаємини між людьми (22%), навчання (15%), професію (22%); у зачників: розмови про особисте життя, сім'ю, свій досвід (41%), про життя взагалі, взаємини між людьми (37%), навчання (3%), професію (30%). Таким чином, про навчання студенти стаціонару розмірковують та розмовляють значно більше, ніж студенти заочної форми навчання.

Далі проаналізуємо мотивування студентами різних *модальностей настрою*. Найбільш вагомими причинами усіх модальностей настрою студентів трьох форм навчання виявилися: оцінки, спілкування з одногрупниками, цікаві заняття, здобуття нових знань, спілкування з викладачами, самопочуття, відсутність сімейних проблем, перевантаження, погане самопочуття, проблеми на роботі, можливість вдало поєднувати навчання з основною роботою та виконанням сімейних обов'язків. Розглянемо ці причини за їхньою значущістю для студентів.

Дуже позитивний настрій студентів стаціонару залежить від оцінок (42%), взаємин із одногрупниками (30%), цікавих занять та спілкування з викладачами (18%), здобуття нових знань (10%). Позитивний настрій – від оцінок (33%), взаємин із одногрупниками (25%), цікавих занять та спілкування з викладачами (19%), здобуття нових знань, оволодіння професією (17%), гарного самопочуття (6%). На нейтральний настрій впливають оцінки (20%), взаємини з одногрупниками (17%), цікаві заняття, спілкування з викладачами та здобуття нових знань (по 15%); на негативний настрій – перевантаження (27%), погані оцінки (22%), проблеми в сім'ї (18%), стосунки з викладачами (13%), самопочуття та взаємини з

одногорупниками (по 10%). Причиною дуже негативного настрою бувають проблеми у сім'ї (30%), погані оцінки (25%), перенавантаження (14%), взаємини з викладачами (11%), а також самопочуття та взаємини з однолітками (по 10%).

У студентів заочного відділення різні модальності настрою мають такі причини. Дуже позитивний настрій студентів залежить від взаємин із одногорупниками (28%), оцінок (22%), самопочуття (21%), можливості поєднувати роботу та навчання (15%), цікавих занять, спілкування з викладачами (9%), здобуття нових знань (5%). Причиною позитивного настрою є можливість поєднувати навчання та роботу (27%), оцінки та самопочуття (по 20%), взаємини з одногорупниками (15%), цікаві заняття, спілкування з викладачами (12%), здобуття нових знань (6%). Нейтральний настрій студентів залежить від відсутності проблем у сім'ї та можливості поєднувати навчання та роботу (по 23%), взаємин із одногорупниками (17%), гарного самопочуття (14%), оцінок (10%), цікавих занять, спілкування з викладачами (8%), здобуття нових знань (5%). Причинами негативного настрою є проблеми в сім'ї та на роботі (30%), перенавантаження (21%), самопочуття (19%), оцінки (15%), взаємини з одногорупниками (10%), взаємини з викладачами (5%). Дуже негативний настрій студентів залежить від проблем у сім'ї та на роботі (38%), перенавантаження (20%), самопочуття (17%), оцінок (15%), взаємин з одногорупниками (5%).

Як бачимо, у студентів стаціонару виявилася більша залежність настрою від оцінок, цікавих занять, перевантажень, взаємин з одногорупниками та викладачами. У студентів-заочників на зміни настрою більше впливають проблеми в сім'ї та на роботі, самопочуття, можливість вдало поєднувати навчання та роботу.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Результати дослідження полімотивації студентів і аналіз саме мотивації навчання дозволяють зробити наступні висновки. Мотивація навчання переважає у студентів стаціонарного відділення у різних за змістом видах діяльності: функціонуванні, трудовій, спілкуванні та саморозвитку, в той час як для студентів заочного відділення провідними є професійні мотиви. У діяльностях різних рівнів мотивація навчання студентів стаціонару є також вищою, ніж у студентів-заочників: на рівні навчання студенти стаціонару більш віддають перевагу широким соціальним мотивам; на рівнях відтворення та творчості навчальні мотиви є більш вагомими. У студентів стаціонару переважає навчальна мотивація в перцептивній та мовленнєво-розумових формах. Усі студенти не включають навчальний компонент до моторно-продуктивної форми діяльності. Модальності настрою студентів стаціонару більше залежать від

навчальних компонентів: оцінок, навчальних занять, взаємин з однокласниками та викладачами. У подальшому планується дослідження динаміки полімотивації студентів протягом навчання у вищому навчальному закладі та виявлення відмінностей у полімотивації студентів різних спеціальностей.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – М. : Наука, 1977. – 380 с.
2. Елфимова Н. В. Диагностика и коррекция мотивации учения у дошкольников и младших школьников : учеб.-метод. пособие / Н.В. Елфимова. – М. : Изд. МГУ, 1991. – 108 с.
3. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Издательство «Питер», 2000. – 512 с.
4. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы, эмоции / А.Н. Леонтьев. – М. : Изд-во МГУ, 1971. – 139 с.
5. Моргун В. Ф. Психологические условия воспитания познавательного интереса учащихся к учебному предмету / В.Ф. Моргун. – Дис. канд.психол.наук : 19.00.07. – М., 1979. – 175 с.
6. Моргун В. Ф. Концепция многомерного развития личности и ее приложения / В. Ф. Моргун // Философская и социологическая мысль. – 1992. – №2. – С. 27–40.

N. Iudina, R. Bilous

THE STUDY OF STUDENTS' POLYMOTIVATION IN THE FRAMEWORK OF THE THEORY OF MULTIDIMENSIONAL PERSONALITY

The article analyses the structure of the motivational sphere of students according to V. Morgun's theory of multidimensional personality. The possibility of using of students' polymotivation diagnostic techniques elaborated by V. Morgun is discussed. The incorporation of educational motive into different content, levels, forms and modalities of action was analyzed.

Keywords: *motive, educational motivation, the concept of multidimensional personality.*

Надійшла до редакції 23.04.2017 р.